

P.SOROKINING SOTSIAL MOBILLIK VA SOTSIAL STRATIFIKATSIYA NAZARIYALARI

Jiyanmuratova Gulnoz Sherbutayevna

S.f.f.d. (PhD), dotsent

O'zbekiston Milliy Universiteti, Sotsiologiya kafedrası.

Nasriddinova Durdona Anvar qizi

O'zbekiston Milliy universiteti 1-bosqich talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11212875>

Annotatsiya. Zamonaviy jamiyatlarda sodir bo'layotgan ijtimoiy jarayonlar sotsial differensiasiya, iqtisodiy tengsizlik, turli ijtimoiy guruhlar o'rtasida madaniy tafovutlarning chuqurlashishi kabi holatlar kishilarning ijtimoiy qadriyatlari tizimiga ta'sir ko'rsatadi va mobillikka turtkilaydi. Sotsialmobillik (lotincha, "мобилус" – harakatchan) – individ yoki ijtimoiy guruhning jamiyat ijtimoiy tuzilmasida tutgan o'rni, joyini (sinf, ijtimoi guruhga mansublikva hokazo) o'zgartirishda ijtimoiy harakatchanligini nazarda tutadi. Ushbu hodisa bois kishining jamiyatda tutgan ijtimoiy maqomi o'zgarib boradi.

Kalit so'zlar: sotsial mobillik, individ, ierarxik, tabaqalanish, guruhlar, sotsial stratifikatsiya, harakatchanlik, ijtimoiy, maqom.

P. SOROKIN'S THEORIES OF SOCIAL MOBILITY AND SOCIAL STRATIFICATION

Abstract. Social processes taking place in modern societies, such as social differentiation, economic inequality, deepening of cultural differences between different social groups, affect the system of social values of people and encourage mobility. Social mobility (Latin, "mobilis" - mobile) refers to the social mobility of an individual or a social group in changing its place in the social structure of society (class, social group membership, etc.). Due to this phenomenon, the social status of a person in society changes.

Keywords: social mobility, individual, hierarchical, stratification, groups, social stratification, mobility, social, status.

ТЕОРИИ СОЦИАЛЬНОЙ МОБИЛЬНОСТИ И СОЦИАЛЬНОЙ СТРАТИФИКАЦИИ П. СОРОКИНА

Аннотация. Социальные процессы, происходящие в современных обществах, такие как социальная дифференциация, экономическое неравенство, углубление культурных различий между различными социальными группами, влияют на систему социальных ценностей людей и способствуют мобильности. Социальная мобильность (лат. «mobilis» — мобильный) обозначает социальную мобильность личности или социальной группы при

изменении своего места в социальной структуре общества (класса, принадлежности к социальной группе и т. д.). Благодаря этому явлению меняется социальный статус человека в обществе.

Ключевые слова: социальная мобильность, личность, иерархическая, стратификация, группы, социальная стратификация, мобильность, социальный, статус.

Pitirim Sorokin nuqtai nazaridan, ijtimoiy tabqalanish – bu ma’lum odamlar to’plamining ierarxik darajasidagi sinflarga bo’linishi. U yuqori va quyi qatlamlarning mavjudligida o’z ifodasini topadi. Uning asosi va mohiyati huquq va imtiyozlarning, ma’suliyat va burchlarning notekis taqsimlanishida, muayyan jamoa a’zolari o’rtasida ijtimoiy qadriyatlarining, hokimiyat va ta’sirning mavjudligi yoki yo’qligidir.

Ijtimoiy tabaqalanishning o’ziga xos shakllari juda xilma-xildir. Biroq, ularning barcha xilma-xiligi uchun asosiy shaklga qisqartirilishi mumkin: iqtisodiy, siyosiy va kasbiy tabaqalanish.

Iqtisodiy tabaqalanish daromadlar, turmush darajasidagi farqlar, aholining boy va kambag’al qatlamlari mavjudligida namayon bo’ladi.

Siyosiy tabaqalanish ierarxik jihatdan bir-biridan farqqiluvchi darajalar, boshqaruvchilarva boshqaradiganlar guruhida mavjudligini nazarda tutadi. Siyosiy tabaqalanishga ikkita asosiy omil ta’sir qiladi: siyosiy tashkilotning hajmi; uning a’zolarining biologik, psixologik va ijtimoiy bir xilligi yoki netrogenligi. Shakllar: siyosiy tashkilotning ko’lami, ya’ni a’zolarining soni ortganda, siyosiy tabaqalanish kuchayadi va aksincha; tashkilot a’zolarining hetrojenligi oshganda, tabaqalanish ham kuchayadi.¹

Kasbiy tabaqalanish jamiyatdagi turli guruhlarni ularning faoliyat turlari va mashg’ulotlariga ko’ra aniqlashni o’z ichiga olishi mumkin. Bundan tashqari, ba’zi kasblar boshqalarga qaraganda obro’liroq hisoblanadi. Kasbiy tabqalanish kasblararo va ichki kasbiy bo’lishi mumkin.

Qoida tariqasida, tabaqalanishning barcha 3 shakli bir-biri bilan chambarchas bog’langan.

Masalan, eng yuqori iqtisodiy qatlam vakillari bir vaqtning o’zida eng yuqori siyosiy va professional qatlamlarga tegishli. Bu umumiy qoida, garchi istesnolar ko’p. Masalan, eng boylar har doim ham siyosiy yoki professional piramidaning tepasida bo’lavermaydi, kambag’allar esa hamma hollarda siyosiy va professional ierarxiyada eng past o’rinlarni egallamaydi.

¹ Сорокин П.А Социальная мобильность. М.: Academia, 2005 – 188 с.

Ijtimoiy harakatchanlik – bu shaxs yoki ijtimoiy guruhning bir ijtimoiy mavqedan ikkinchisiga har qanday o'tishni anglatadi. Ijtimoiy harakatchanlik turlarini ajratib ko'rsatish mumkin; individual va guruhli, vertical va gorizantal, avlodlararo va avlod ichidagi.

Gorizantal ijtimoiy harakatchanlik – bu shaxsning bir ijtimoiy guruhdan bir xil darajada joylashgan ikkinchisiga o'tishni anglatadi. Masalan, shaxsning kasbiy maqomini saqlab qolgan holda bir fuqarolikdan ikkinchisiga, bir oiladan ikkinchisiga, bir zavoddan boshqasiga o'tishi.

Vertikal ijtimoiy harakatchanlik ijtimoiy ierarxiyadagi joyning o'zgarishi yoki shaxsning bir ijtimoiy qatlamdan ikkinchisiga o'tish bilan bog'liq harakatni anglatadi. Harakat yo'nalishiga ko'ra vertikal harakatchanlikning ikki turi mavjud: yuqoriga va pastga, ya'ni ijtimoiy ko'tarilish va ijtimoiy tushish.²

Xulosa qilib aytganda, stratifikatsiya – jamiyat tuzilmasi, alohida qatlamlari, ijtimoiy tabqalanish belgilari tizimi va tengsizliklarni ifoda etuvchi sotsiologik tushunchadir. Rus sotsiologi Sorokinning mazkur nazariyasi ham aynan sotsial jamiyat tarkibidagi o'zaro differentsiatsiyaning talqinlarini tasnif qilishga qaratilgan. Uning “Inson. Sivilizatsiya. Jamiyat” nomli asarida alohida bobni shu mavzuga bag'ishlanganligi ijtimoiy tizimda qatlamlarning ahamiyati nechog'lik muhimligining isbotidir. Sorokin izohlagan mezonlar har bir jamiyat uchun turlicha va beqarordir. Sotsiologga stratalarni o'rganish omma tarkibidagi rang-baranglikni aniqlash imkonini beradi. Zero, qatlamlarning ijtimoiy statikasi va dinamikasi jarayonlarini ilmiy baholash konkret sotsial bilim berish bilan ahamiyatlidir.

REFERENCES

1. Jiyannuratova G.Sh. Sotsiologiya tarixi. Darslik. – Toshkent: Universitet, 2020.
2. Farfiyev B.A. Nurullayeva U. Sotsiologiya tarixi. Uslibiy qo'llanma. – Toshkent: Universitet, 2009, - 102 b.
3. Gulnoz J., Bunyod N. YOSHLAR IJTIMOIIY-SIYOSIIY FAOLLIGINI OSHIRISH–USTUVOR VAZIFA //ZAMONAVIIY DUNYONING IJTIMOIIY MANZARASI VA JAMIYAT TUZILMALARI TRANSFORMATSIYASI. – 2024. – T. 1. – №. 1.
4. Сорокин П.А Социальная мобильность. М.: Academia, 2005 – 188 с.

² Farfiyev B.A. Nurullayeva U. Sotsiologiya tarixi. Uslibiy qo'llanma. – Toshkent: Universitet, 2009, - 102 b.